

Uchwała z dnia 17 stycznia 2012 r.

I UZP 8/11

Przewodniczący SSN Zbigniew Myszkowski, Sędziowie SN: Bogusław Cudowski, Katarzyna Gonera (sprawozdawca).

Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu na rozprawie w dniu 17 stycznia 2012 r. sprawy z odwołania Ilony S. przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych-Oddziałowi w Ł. o zasiłek pogrzebowy, na skutek zagadnienia prawnego przekazanego postanowieniem Sądu Okręgowego-Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Łodzi z dnia 6 października 2011 r. [...]

„Czy małżonek pozostający w separacji w rozumieniu art. 61⁴ ustawy z dnia 25 lutego 1964 roku Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. Nr 9, poz. 59 ze zm.) jest członkiem rodziny wymienionym w art. 67 ustęp 1 punkt 3 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 roku o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (tekst jednolity Dz.U. z 2009 roku, Nr 153, poz. 1227 ze zm.)?”

p o d j ą ł u c h w a ł ę :

Prawo do zasiłku pogrzebowego przysługuje na podstawie art. 77 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (tekst jednolity: Dz.U. z 2009 r. Nr 153, poz. 1227 ze zm.) także w razie śmierci małżonka pozostającego w separacji w rozumieniu art. 61⁴ Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

U z a s a d n i e

Przedstawione Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia zagadnienie prawne powstało w następującym stanie sprawy. Zakład Ubezpieczeń Społecznych -Oddział w Ł. decyzją z 23 lutego 2011 r. odmówił Ilonie S. prawa do zasiłku pogrzebowego po zmarłym mężu Dariuszu S. W uzasadnieniu swojej decyzji organ rentowy podniósł, że według art. 77 ust. 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i ren-

tach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych zasiłek pogrzebowy przysługuje między innymi w razie śmierci członka rodziny ubezpieczonego albo członka rodziny osoby pobierającej emeryturę lub rentę, zaś zgodnie z art. 77 ust. 2 tej ustawy członkami rodziny są osoby wymienione w art. 67, czyli między innymi małżonek (wdowa i wdowiec). W związku z tym, że w dniu zgonu Dariusza S. małżonkowie (Dariusz S. i Ilona S.) pozostawali w separacji orzeczonej przez sąd, w ocenie organu rentowego wnioskodawczyni nie jest członkiem rodziny zmarłego w rozumieniu art. 67 ustawy, ponieważ separacja jest w swoich skutkach, co do zasady, równoznaczna z orzeczeniem rozwodu.

Wnioskodawczyni złożyła odwołanie od powyższej decyzji, wnosząc o jej zmianę i przyznanie prawa do zasiłku pogrzebowego w pełnej wysokości. Podkreśliła, że poniosła w całości koszty pogrzebu i pochówku zmarłego męża.

Sąd Rejonowy dla Łodzi-Śródmieścia-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Łodzi wyrokiem z 30 czerwca 2011 r. [...] zmienił zaskarżoną decyzję w ten sposób, że przyznał Ilonie S. prawo do zasiłku pogrzebowego w związku ze śmiercią w dniu 15 listopada 2010 r. jej męża Dariusza S. Sąd Rejonowy ustalił, że wyrokiem z 2 czerwca 2003 r. Sąd Okręgowy w Łodzi orzekł separację związku małżeńskiego Dariusza S. i Ilony S. - bez orzekania o winie. Mimo orzeczonej separacji, od 2007 r. Dariusz S. mieszkał na stałe z wnioskodawczynią. W ostatnim okresie życia przebywał w Wielkiej Brytanii, gdzie podjął zatrudnienie. W dniu 15 listopada 2010 r. zmarł w Wielkiej Brytanii. Wszelkie koszty związane z przewozem ciała do Polski oraz z organizacją pogrzebu poniosła wnioskodawczyni. W ustalonych okolicznościach Sąd pierwszej instancji uznał, że odwołanie zasługuje na uwzględnienie.

Zdaniem Sądu Rejonowego rozważenia wymagało, czy orzeczenie przez sąd separacji małżonków powoduje, że osoby pozostające w separacji wyłączone są z kręgu osób uprawnionych do zasiłku pogrzebowego wymienionych w art. 77 ustawy o emeryturach i rentach Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, czyli - inaczej rzecz ujmując - czy orzeczenie separacji powoduje skutki takie jak ustanie małżeństwa. Zgodnie z art. 61⁴ § 1 k.r.o., orzeczenie separacji ma skutki takie jak rozwiązanie małżeństwa przez rozwód, chyba że ustawa stanowi inaczej. Sąd Rejonowy zwrócił uwagę, że w wyniku orzeczenia separacji nie dochodzi jednak do ustania małżeństwa, a zatem wnioskodawczyni, mimo formalnej separacji, nadal pozostawała żoną zmarłego. Tym samym przysługuje jej prawo do zasiłku pogrzebowego, skoro bezspornie pokryła koszty pogrzebu zmarłego męża Dariusza S.

Apelację od wyroku Sądu Rejonowego wniósł organ rentowy, zarzucając naruszenie prawa materialnego - art. 78 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, poprzez błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie, a w konsekwencji ustalenie, że wnioskodawczyni przysługuje prawo do zasiłku pogrzebowego. W uzasadnieniu apelacji Zakład Ubezpieczeń Społecznych podtrzymał swoje stanowisko, że w spornym stanie faktycznym brak jest podstaw do przyjęcia, że Ilona S., po orzeczonej separacji, jest członkiem rodziny zmarłego w rozumieniu art. 67 tej ustawy. Pojęcie członka rodziny nie obejmuje małżonka pozostającego w separacji, który z punktu widzenia prawa do zasiłku pogrzebowego powinien być traktowany tak jak małżonek rozwiedziony.

Przy rozpoznawaniu apelacji Sąd Okręgowy w Łodzi uznał, że w sprawie występuje budzące poważne wątpliwości zagadnienie prawne, które postanowieniem z 6 października 2011 r. [...] przedstawił na podstawie art. 390 § 1 k.p.c. Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia. Zagadnienie to sprowadza się do wyjaśnienia, czy małżonek pozostający w separacji w rozumieniu art. 61⁴ k.r.o. jest członkiem rodziny wymienionym w art. 67 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych.

Sąd Okręgowy zwrócił uwagę, że według art. 77 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, zasiłek pogrzebowy przysługuje w razie śmierci członka rodziny ubezpieczonego albo członka rodziny osoby pobierającej emeryturę lub rentę, zaś zgodnie z art. 77 ust. 2 ustawy członkami rodziny są osoby wymienione w art. 67 ustawy, czyli między innymi małżonek (wdowa i wdowiec). Przepis ten nie posługuje się pojęciem „małżonka pozostającego w separacji”. Do rozstrzygnięcia pozostaje kwestia, czy małżonkowi pozostającemu w separacji przysługuje prawo do zasiłku pogrzebowego.

W ocenie Sądu Okręgowego możliwe są dwa rozwiązania tego zagadnienia. Według pierwszego stanowiska, prezentowanego przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych, do którego Sąd Okręgowy się przychyła, zasiłek pogrzebowy nie przysługuje małżonkowi pozostającemu w separacji. Zgodnie z art. 61⁴ k.r.o. orzeczenie separacji wywołuje takie skutki jak orzeczenie rozwodu, chyba że ustawa stanowi inaczej. Jest to generalna zasada, od której odstępstwa mogą być przewidziane jedynie wprost, w odrębnych przepisach. Przepis art. 67 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych nie przewiduje tego typu odstępstwa. Ustawodawca, mówiąc o małżonku (wdowie lub wdowcu), nie dodał kolejnej kategorii człon-

ków rodziny, jakimi mieliby być małżonkowie pozostający w separacji. Prawna separacja nie kończy bytu małżeństwa, niemniej jednak należy mieć na uwadze, że przesłanką uzasadniającą orzeczenie separacji jest zupełny rozkład pożycia. Jedynie zniesienie separacji na zgodny wniosek stron spowodowałoby przywrócenie małżonkom pełni praw i obowiązków wynikających z zawartego małżeństwa. Według drugiego poglądu, przyjętego w zaskarżonym wyroku przez Sąd Rejonowy, orzeczenie separacji wywołuje takie skutki jak orzeczenie rozvodu, chyba że ustawa stanowi inaczej. Separacja rodzi więc określone konsekwencje, takie jak rozdzielność majątkowa, jednakże nie prowadzi do ustania małżeństwa. W ocenie Sądu pierwszej instancji, pomimo orzeczonej separacji, utrzymywany jest nadal węzeł małżeński, a tym samym wnioskodawczyni powinna być traktowana jak żona zmarłego (wdowa), mieszcząc się w kręgu osób uprawnionych do zasiłku pogrzebowego (zgodnie z art. 77 ust. 1 i ust. 2 w związku z art. 67 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych).

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Przedstawione do rozstrzygnięcia Sądowi Najwyższemu zagadnienie prawne dotyczy wykładni art. 77 ust. 1 pkt 4 w związku z art. 77 ust. 2 i art. 67 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (tekst jednolity: Dz.U. z 2009 r. Nr 153, poz. 1227 ze zm., zwanej dalej ustawą). Przedmiotem pytania prawnego jest przysługiwanie prawa do zasiłku pogrzebowego małżonkowi pozostającemu w separacji.

Zgodnie z art. 77 ust. 1 ustawy, zasiłek pogrzebowy przysługuje w razie śmierci: 1) ubezpieczonego; 2) osoby pobierającej emeryturę lub rentę; 3) osoby, która w dniu śmierci nie miała ustalonego prawa do emerytury lub renty, lecz spełniała warunki do jej uzyskania i pobierania; 4) członka rodziny osoby wymienionej w pkt 1 i 2. Zmarły Dariusz S. w chwili śmierci prawdopodobnie nie był ubezpieczonym (w rozumieniu ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych oraz ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych), nie pobierał emerytury lub renty, ani nie miał w chwili śmierci ustalonego prawa do emerytury lub renty, mimo spełniania warunków do jej uzyskania i pobierania (z uzasadnienia postanowienia Sądu Okręgowego nie wynika to w sposób jednoznaczny, można to jednak wyinterpretować z wniosku o przyznanie i wypłacenie zasiłku pogrzebowego, złożonego

przez Ilonę S. oraz wywnioskować na podstawie wieku zmarłego, który urodził się w 1959 r., i jego zatrudnienia w chwili śmierci w Wielkiej Brytanii). Zasiłek pogrzebowy mógł przysługiwać wnioskodawczyni - jako osobie, która pokryła koszty pogrzebu (art. 78 ust. 1 ustawy) - jedynie na podstawie art. 77 ust. 1 pkt 4 ustawy, czyli przy założeniu, że zmarły był członkiem rodziny wnioskodawczyni jako osoby pobierającej rentę.

Zgodnie z podlegającym wykładni art. 77 ust. 1 pkt 4 ustawy, powstanie prawa do zasiłku pogrzebowego uwarunkowane jest śmiercią „członka rodziny ubezpieczonego”. Należy zatem ustalić, czy prawo do zasiłku pogrzebowego powstaje także w razie śmierci małżonka osoby ubezpieczonej, z którym osoba ubezpieczona pozostawała w separacji (art. 61⁴ k.r.o.). Według art. 77 ust. 2 ustawy, członkami rodziny, o których mowa w art. 77 ust. 1 pkt 4, są osoby wymienione w art. 67 ustawy. To mogłoby sugerować, że na potrzeby ustalenia prawa do zasiłku pogrzebowego (jego przyznania i wypłaty), należy stosować definicję pojęcia „członek rodziny” przyjętą w odniesieniu do ustalenia prawa do renty rodzinnej (art. 67 dotyczy bowiem bezpośrednio renty rodzinnej). Zgodnie z art. 67 ust. 1 ustawy, do renty rodzinnej uprawnieni są wymienieni w tym przepisie członkowie rodziny, w tym małżonek (wdowa i wdowiec). Dodatkowe warunki powstania prawa do renty rodzinnej przysługującej wdowie przewiduje art. 70 ustawy.

Rozpoznawana sprawa nie dotyczy jednak renty rodzinnej, dlatego nie jest celowe szczegółowe analizowanie przesłanek powstania prawa do renty rodzinnej w przypadku wdowy. Rozpoznawana sprawa nie dotyczy też żadnego innego świadczenia z ubezpieczenia społecznego poza zasiłkiem pogrzebowym, dlatego nie jest konieczne udzielanie przez Sąd Najwyższy odpowiedzi na szeroko postawione pytanie Sądu Okręgowego, czy małżonek pozostający w separacji jest członkiem rodziny wymienionym w art. 67 ust. 1 pkt 3 ustawy. Ujawniony w sprawie problem nie dotyczy bezpośrednio wykładni art. 67 ust. 1 pkt 3 ustawy. Nie chodzi bowiem o abstrakcyjne ustalenie prawnych skutków orzeczenia separacji w odniesieniu do świadczeń wynikających z prawa ubezpieczeń społecznych, a jedynie o odpowiedź na pytanie związane z okolicznościami tej konkretnej sprawy - czy prawo do zasiłku pogrzebowego powstaje także w razie śmierci małżonka osoby ubezpieczonej, z którym osoba ubezpieczona pozostawała w chwili jego śmierci w separacji. Wątpliwość prawna dotyczy zatem przede wszystkim wykładni art. 77 ust. 1 pkt 4 w związku z art. 77 ust. 2 i w związku z art. 67 ust. 1 pkt 3 ustawy (które regulują powstanie prawa do zasiłku

pogrzebowego) i wyprowadzenia z tych przepisów normy regulującej sytuację prawną osoby ubezpieczonej w przypadku orzeczenia separacji między małżonkami. Z tego względu ustalenie, czy pozostającemu w separacji małżonkowi przysługuje prawo do zasiłku pogrzebowego w związku ze śmiercią drugiego małżonka, w mniejszym stopniu zależy od przesądzenia, czy małżonek pozostający w separacji jest członkiem rodziny w rozumieniu art. 67 ust. 1 pkt 3 ustawy, a w większym od przesądzenia, jaki jest skutek orzeczenia separacji między małżonkami dla ustalenia prawa do zasiłku pogrzebowego w razie śmierci małżonka pozostającego w separacji.

Istota problemu sprowadza się zatem do rozstrzygnięcia - w oparciu o przepisy prawa materialnego - czy małżonkowie pozostający w separacji mogą być nadal traktowani jako małżonkowie w rozumieniu art. 67 ust. 1 pkt 3 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, czy też - ze względu na skutki orzeczonej separacji, wynikające z art. 61⁴ § 1 k.r.o. - powinni być z punktu widzenia przysługiwania prawa do zasiłku pogrzebowego traktowani tak jak małżonkowie rozwiedzeni. W ocenie Sądu Najwyższego, po uwzględnieniu mających zastosowanie przepisów prawa materialnego, do małżonków, wobec których orzeczono separację, należy stosować te same zasady przysługiwania prawa do zasiłku pogrzebowego, jakie odnoszą się do małżonków pozostających we wspólnym pożyciu (wobec których nie orzeczono separacji).

Trwanie związku małżeńskiego w czasie orzeczonej przez sąd separacji nie budzi wątpliwości. Jest to sytuacja w istotny sposób odmienna od tej, jaka wynika z rozwiązania małżeństwa przez rozwód. W doktrynie podkreśla się, że skutki prawne separacji tworzą model konstrukcyjny pośredni między modelem skutków prawnych zawarcia małżeństwa a modelem skutków prawnych orzeczenia rozwodu. Z tego względu wiodącym podziałem skutków prawnych separacji jest podział na trzy kategorie: 1) skutki właściwe orzeczeniu rozwodu, 2) skutki właściwe małżeństwu oraz 3) skutki „pośrednie”, stanowiące kategorię swoistych skutków o mieszanym charakterze, zbliżającym się do jednej bądź drugiej z wymienionych grup (A.Sylwestrzak: Skutki prawne separacji małżonków, Warszawa 2007). Poszukując odpowiedzi na sformułowane przez Sąd Okręgowy pytanie prawne, należy rozważyć, czy jest możliwe wyinterpretowanie z przepisów ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych normy, która w sposób bezpośredni regulowałaby skutki separacji w kontekście prawa do zasiłku pogrzebowego, albo czy należy bezpośrednio zastosować regułę z art. 61⁴ § 1 k.r.o. przewidującą rozwodowe skutki separacji,

czy też ze względu na charakter prawny, cele i funkcje zasiłku pogrzebowego należy przyjąć, że orzeczenie separacji nie wpływa na powstanie prawa do zasiłku pogrzebowego.

Z przepisów prawa materialnego (art. 67 ust. 1 pkt 3 ustawy) wynika, że w prawie ubezpieczeń społecznych zasadniczym elementem zastosowania kryterium więzów rodzinnych (bycia „członkiem rodziny”) jest w przypadku małżonków fakt formalnego zawarcia i ustania małżeństwa. Skutki zawarcia małżeństwa i jego ustania (np. w następstwie orzeczenia rozvodu) wyznaczają normatywną treść przepisów o przysługiwaniu świadczeń z ubezpieczenia społecznego w relacjach między małżonkami. Wyjątki od tej zasady są wyraźnie zaznaczone (por. art. 70 ustawy dotyczący renty rodzinnej). Istota małżeństwa została uregulowana w przepisach Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. W odniesieniu do zasiłku pogrzebowego nie ma podstaw do tego, aby na gruncie przepisów prawa ubezpieczeń społecznych (art. 77 ustawy) poszukiwać odmiennego rozumienia małżeństwa niż to, które zostało ukształtowane w prawie rodzinnym. Brak bowiem w tych przepisach - poza bezpośrednim odwołaniem się do instytucji małżeństwa (art. 67 ust. 1 pkt 3 ustawy) - odmiennych regulacji mających zastosowanie wyłącznie na gruncie prawa ubezpieczeń społecznych w odniesieniu do prawa do zasiłku pogrzebowego. Przepisy ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych dotyczące prawa do zasiłku pogrzebowego nie traktują odmiennie małżonków pozostających w separacji oraz małżonków pozostających we wspólnym pożyciu, obejmując ich zbiorczym określeniem „małżonkowie”. Nie powinno budzić wątpliwości, że w wyniku śmierci męża Dariusza S. stan cywilny wnioskodawczyni Ilony S. może być określany jako „wdowa”. W akcie zgonu Dariusza S. jego stan cywilny jako osoby zmarłej określono „żonaty pozostający w separacji” a w rubryce dotyczącej małżonka osoby zmarłej wpisano dane wnioskodawczyni.

Przepisy prawa rodzinnego mają decydujące znaczenie dla wyjaśnienia czy orzeczenie separacji pomiędzy małżonkami można uznać za równoznaczne z ustaniem małżeństwa. Wyłącznie w takiej sytuacji nie byłoby prawnych podstaw do zaliczenia małżonków pozostających w separacji do kategorii osób określonej w art. 67 ust. 1 pkt 3 ustawy. Zgodnie z tym przepisem, do członków rodziny zalicza się małżonków (wdowę i wdowca). Dopóki zatem nie ustaną skutki małżeństwa zawartego na podstawie art. 1 § 1 k.r.o., małżonkowie pozostają małżonkami, mimo orzeczonej separacji. Małżeństwo istnieje nadal ze skutkami wynikającymi z ustaw odwołujących

się do statusu małżonków jako osób pozostających w związku małżeńskim, w tym ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych w zakresie dotyczącym prawa do zasiłku pogrzebowego. Przyjmując, że orzeczenie separacji nie oznacza ustania małżeństwa, a małżonkowie pozostający w separacji są nadal małżonkami w rozumieniu art. 67 ust. 1 pkt 3 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, należy wziąć pod uwagę poniższe okoliczności przemawiające za tego rodzaju oceną:

Po pierwsze - ustanie związku małżeńskiego może nastąpić wyłącznie wtedy, gdy spełnione zostaną ustawowe przesłanki jego ustania. Przesłanki te zostały w sposób wyczerpujący uregulowane w przepisach Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, przede wszystkim w dziale IV zatytułowanym „Ustanie małżeństwa” (art. 55 i nast. k.r.o.). Zgodnie z tymi przepisami małżeństwo ustaje na skutek: śmierci biologicznej jednego z małżonków, unieważnienia małżeństwa przez sąd (art. 17 k.r.o.), uznania małżonka za zmarłego (art. 55 k.r.o.), orzeczenia rozwodu (art. 56 i nast. k.r.o.). Od ustania małżeństwa (czyli zakończenia bytu małżeństwa istniejącego) należy odróżnić ustalenie nieistnienia małżeństwa (art. 2 k.r.o.). Spośród przyczyn prowadzących do ustania małżeństwa uwagę należy zwrócić na instytucję rozwodu, pozwalającą na rozwiązanie małżeństwa za życia małżonków (art. 56 k.r.o.). Orzeczenie rozwodu jest dopuszczalne, gdy sąd ustali, że pożycie małżeńskie uległo zupełnemu i trwałemu rozkładowi (obie cechy rozkładu muszą wystąpić łącznie), a nie istnieją tzw. negatywne przesłanki rozwodu. Rozwiązanie małżeństwa przez rozwód prowadzi do jego definitywnego ustania. Do ustania małżeństwa nie prowadzi natomiast orzeczenie przez sąd separacji (instytucja ta nie została objęta działem IV Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego „Ustanie małżeństwa”), odmienne też są przesłanki orzeczenia separacji od tych, które prowadzą do definitywnego ustania małżeństwa za życia małżonków.

Po drugie - wprowadzenie do polskiego porządku prawnego w 1999 r. instytucji separacji miało na celu stworzenie alternatywnego w stosunku do rozwodu uporządkowania sytuacji małżonków, w których związku nastąpił rozkład pożycia (zerwanie więzi duchowej, fizycznej i gospodarczej). Już samo usytuowanie przepisów o separacji (art. 61¹ i nast. k.r.o.) w oddzielnym dziale V Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego potwierdza, że instytucja ta co do jej wszystkich skutków nie mogła zostać zrównana z instytucją rozwodu uregulowaną w dziale IV „Ustanie małżeństwa”. Na konieczność takiego usytuowania przepisów o separacji zwrócono uwagę w piśmien-

nictwie podnosząc, że pomimo separacji małżeństwo trwa nadal, o czym najlepiej świadczy niedopuszczalność zawarcia nowego związku małżeńskiego przez małżonka pozostającego w separacji (art. 61⁴ § 2 k.r.o.) oraz brak możliwości powrotu przez małżonka pozostającego w separacji do nazwiska, jakie nosił przed zawarciem małżeństwa (art. 61⁴ § 5 k.r.o.). Znamienne jest przyjmowanie przez przedstawicieli doktryny, że „pomimo separacji małżeństwo trwa nadal”. Tej ogólnej dyrektywie podporządkowane zostały zarówno przesłanki orzeczenia separacji jak i jej skutki odmienne od rozwodu. Przesłanką orzeczenia separacji jest istnienie zupełnego rozkładu pożycia małżeńskiego (art. 61¹ § 1 k.r.o.). Do orzeczenia separacji nie jest wymagane, aby zupełny rozkład pożycia był także trwały (tak jak wymaga tego art. 56 § 1 k.r.o. w przypadku rozwodu). Jednym z celów separacji jest bowiem umożliwienie małżonkom przemyślenia celowości definitywnego rozejścia się i ewentualnego powrotu do wspólnego pożycia, co się łączy ze zniesieniem separacji (art. 61⁶ k.r.o.). Formalnie orzeczonej separacji ma przede wszystkim doprowadzić do pojednania się (pogodzenia) małżonków i ponownego nawiązania pożycia. Cel wprowadzenia instytucji separacji, jej usytuowanie w systematyce Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz przesłanki orzeczenia separacji, w sposób dostateczny różnicują tę instytucję od instytucji rozwodu prowadzącej do definitywnego ustania małżeństwa.

Po trzecie - odmiennie wypada ocena skutków prawnych rozwodu prowadzącego do ustania małżeństwa od skutków orzeczenia separacji. Zasadnicze znaczenie w tym zakresie ma art. 61⁴ § 1 k.r.o. Z brzmienia tego przepisu wynika reguła, że "orzeczenie separacji ma skutki takie jak rozwiązanie małżeństwa przez rozwód, chyba że ustawa stanowi inaczej". Separacja odnosi zatem - co do zasady - takie skutki jak rozwód, chyba że określone unormowania prawne dotyczą sytuacji, dla której wymagane jest samo tylko istnienie małżeństwa, choćby formalne. Podstawowy skutek separacji w sferze majątkowej dotyczy zniesienia wspólności ustawowej. Orzeczenie separacji powoduje powstanie między małżonkami rozdzielności majątkowej (art. 54 § 1 k.r.o., poprzednio art. 61⁵ k.r.o.). Rozdzielność majątkowa nie jest okolicznością prawnie doniosłą z punktu widzenia przysługiwania prawa do zasiłku pogrzebowego. Także między małżonkami, w stosunku do których nie została orzeczona separacja, może istnieć rozdzielność majątkowa, co nie wpływa na prawo do zasiłku pogrzebowego. Mimo orzeczenia separacji małżeństwo formalnie trwa nadal, czego najlepiej dowodzi brak możliwości zawarcia ponownego małżeństwa przez małżonka pozostającego w separacji (art. 61⁴ § 2 k.r.o.). Zakres wyłączeń od skut-

ków takich, jak w razie orzeczenia rozwodu, jest dość szeroki i wynika z faktu, że małżonkowie po orzeczeniu separacji w dalszym ciągu pozostają w małżeństwie. Do skutków tego rodzaju należy zaliczyć - poza wyłączeniem możliwości zawarcia ponownego małżeństwa - również obowiązek wzajemnej pomocy, jeżeli tego wymagają względy słuszności (art. 61⁴ § 3 k.r.o.). Obowiązek jednego z małżonków do dostarczenia środków utrzymania drugiemu z nich po orzeczeniu separacji wyprzedza obowiązek alimentacyjny krewnych tego małżonka (art. 130 k.r.o.). Obowiązek dostarczenia środków utrzymania przez jednego z małżonków pozostających w separacji drugiemu z nich jest szerszy niż w przypadku orzeczenia rozwodu (art. 61⁴ § 4 k.r.o.). Wymienione skutki separacji odmienne od skutków rozwodu - opisane wyłącznie na podstawie przepisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego - pozwalają na stwierdzenie, że po orzeczeniu separacji osoby separowane pozostają nadal małżeństwem, choć nie wynika to *expressis verbis* z treści art. 61⁴ § 1 k.r.o.

Mając na względzie przedstawione regulacje prawne, odnoszące się do istoty instytucji separacji, przesłanek jej orzekania oraz skutków odmiennych od rozwodu, należy stwierdzić, że osoby pozostające w separacji orzeczonej przez sąd nadal są małżeństwem. Prowadzi to z kolei do wniosku, że wobec braku odmiennych uregulowań w ustawie o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, w trakcie orzeczonej przez sąd separacji małżonkowie nadal pozostają małżonkami, co pozwala na potraktowanie ich tak jak członków rodziny w rozumieniu art. 77 ust. 1 pkt 4 tej ustawy. Przepisy dotyczące przesłanek nabycia zasiłku pogrzebowego nie różnicują bowiem sytuacji małżonków pozostających we wspólnym pożyciu od sytuacji małżonków pozostających w formalnej separacji, co oznacza, że obydwie te grupy małżonków należy traktować jednakowo z punktu widzenia przysługiwania prawa do zasiłku pogrzebowego.

W odniesieniu do tych świadczeń z ubezpieczenia społecznego, co do których orzeczenie separacji może mieć znaczenie dla warunków ich przyznania (tak jest w przypadku renty rodzinnej), ustawa o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych wyraźnie to podkreśla (por. art. 70 ust. 3 ustawy, dotyczący prawa do renty rodzinnej „wdowy, która do dnia śmierci męża nie pozostawała z nim we wspólności małżeńskiej”, czyli przede wszystkim wdowy, której małżonek zmarł w trakcie formalnie orzeczonej separacji). Nie ma takiego wyłączenia (ograniczenia) w przypadku świadczenia z ubezpieczenia społecznego w postaci zasiłku pogrzebowego. Wynika to z funkcji obydwu tych świadczeń, ich charakteru prawnego i celu.

Spośród obowiązków, jakimi obciążeni są względem siebie małżonkowie pozostający w separacji, najbardziej doniosłe znaczenie z punktu widzenia prawa do zasiłku pogrzebowego ma obowiązek wzajemnej pomocy, gdy tego wymagają względy słuszności (art. 61⁴ § 3 k.r.o.). Obowiązek ten, jak podkreślono w doktrynie, dotyczy nie tylko sfery materialnej, ale i duchowej, np. wsparcia moralnego w razie choroby. Małżonkowie pozostający w separacji mają zatem nie tylko moralny, ale także prawny obowiązek niesienia sobie pomocy, jeżeli wymagają tego względy słuszności. Może być to przeniesione na obowiązek pochowania zmarłego małżonka pozostającego w separacji, ponieważ tak nakazują względy moralne, obyczajowe, kulturowe i cywilizacyjne (także - religijne). Spełnienie tego obowiązku wiąże się z poniesieniem kosztów pogrzebu.

Podkreślenia wymaga, że przepisy dotyczące przesłanek nabycia renty rodzinnej w szczególny sposób traktują małżonka rozwiedzionego oraz małżonka niepozostającego we wspólności małżeńskiej. Zgodnie z art. 70 ust. 3 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, małżonka rozwiedziona lub wdowa, która do dnia śmierci męża nie pozostawała z nim we wspólności małżeńskiej, ma prawo do renty rodzinnej, jeżeli - oprócz spełnienia warunków określonych w art. 70 ust. 1 lub 2 - miała w dniu śmierci męża prawo do alimentów z jego strony ustalone wyrokiem lub ugodą sądową. W odniesieniu do renty rodzinnej w orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się, że art. 70 ust. 3 ustawy obejmuje również małżonkę pozostającą w chwili śmierci męża w separacji. Sąd Najwyższy przyjmuje, że wspólność małżeńska w rozumieniu art. 70 ust. 3 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych ustaje dopiero w wyniku unieważnienia małżeństwa albo orzeczenia rozvodu lub separacji (por. wyrok Sądu Najwyższego z 25 listopada 2004 r., I UK 17/04, OSNP 2005 nr 11, poz. 164, OSP 2005 nr 12, poz. 140). Jeżeli nie orzeczono rozvodu albo separacji, to uzasadnione jest domniemanie, że między małżonkami istnieje wspólność małżeńska w rozumieniu art. 70 ust. 3 ustawy (por. wyrok Sądu Najwyższego z 15 czerwca 2005 r., II UK 248/04, OSNP 2006 nr 3-4, poz. 62). Niepozostawanie we wspólności małżeńskiej w rozumieniu art. 70 ust. 3 ustawy może być, przy formalnym istnieniu małżeństwa, jedynie skutkiem orzeczenia separacji przez sąd. Separacja faktyczna jest zatem niewystarczająca dla pozbawienia uprawnień do renty rodzinnej małżonka, który nie miał w dniu śmierci drugiego z małżonków ustalonego prawa do alimentów z jego strony (por. wyrok Sądu Najwyższego z 26 lipca 2006 r., III UK 60/06, LEX nr 1001325). Orzeczenie sądowe o sepa-

racji wyklucza prawo wdowy do renty rodzinnej na podstawie art. 70 ust. 3 ustawy, chyba że miała ona w dniu śmierci męża prawo do alimentów z jego strony ustalone wyrokiem lub ugodą sądową (por. wyrok Sądu Najwyższego z 9 sierpnia 2007 r., I UK 67/07, OSNP 2008 nr 19-20, poz. 297).

W regulacji prawnej dotyczącej warunków nabycia prawa do zasiłku pogrzebowego nie ma odpowiednika art. 70 ust. 3 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, brak jest zatem podstaw do przyjęcia, że prawo do zasiłku pogrzebowego powstaje w razie śmierci małżonka pozostającego w separacji w rozumieniu art. 61⁴ k.r.o. tylko wówczas, gdy wdowiec albo wdowa mieli w dniu śmierci małżonka pozostającego w separacji prawo do alimentów ustalone wyrokiem lub ugodą sądową.

Obydwa świadczenia z ubezpieczenia społecznego (renta rodzina i zasiłek pogrzebowy) różnią się zasadniczo w odniesieniu do celu, charakteru i przeznaczenia każdego z nich. Renta rodzinna w odniesieniu do małżonka rozwiedzionego albo małżonka pozostającego w separacji stanowi swoistą kontynuację prawa do alimentów, pełniąc funkcję alimentacyjną (por. wyrok Sądu Najwyższego z 29 listopada 2006 r., II UK 105/06, LEX nr 950405) i zapewniając ochronę ubezpieczeniową na wypadek ziszczenia się ryzyka utraty (ograniczenia) środków utrzymania w wyniku śmierci żywiciela. Dlatego w przypadku renty rodzinnej, świadczenia okresowego, długotrwałego, o nieprzewidywalnym czasie trwania i wyraźnie alimentacyjnym charakterze, ustawodawca przewidział wyraźne ograniczenie przysługiwania go małżonkowi pozostającemu w separacji po śmierci drugiego małżonka - w postaci prawa do alimentów ustalonych wyrokiem lub ugodą sądową (art. 70 ust. 3 ustawy). W przypadku zasiłku pogrzebowego, świadczenia jednorazowego, o charakterze przede wszystkim kompensacyjnym i częściowo socjalnym (por. uzasadnienie uchwały pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z 15 maja 2009 r., III CZP 140/08, OSNC 2009 nr 10, poz. 132), takiego ograniczenia w ustawie nie przewidziano. Uprawnienie do zasiłku pogrzebowego łączy się z poniesieniem kosztów pogrzebu, dlatego jego podstawową funkcją jest funkcja kompensacyjna, oderwana od tego, czy zmarły przyczyniał się do pokrywania kosztów utrzymania osoby, która poniosła koszty jego pochówku i pogrzebu. Uprawnionymi do zasiłku pogrzebowego są przede wszystkim - choć nie tylko (por. art. 78 ust. 2, art. 79 ustawy) - członkowie rodziny osoby zmarłej. Zasiłek pogrzebowy ma w ich przypadku także charakter doraźnej pomocy socjalnej, mającej na celu zagwarantowanie im szybkiego dostarcze-

nia środków finansowych, w trudnym dla nich momencie śmierci osoby bliskiej, ponieważ pogrzeb i pochówek łączą się z nieprzewidywanymi i stosunkowo wysokimi wydatkami. Z tego punktu widzenia nie ma jakiegokolwiek doniosłości prawnej przysługiwanie małżonkowi pozostającemu w separacji, który pokrył koszty pogrzebu drugiego zmarłego małżonka, prawa do alimentów orzeczonych wyrokiem sądu lub ustalonych w ugodzie sądowej.

Wreszcie, podsumowując dotychczasowe rozważania, należy zwrócić uwagę na orzecznictwo sądów administracyjnych dotyczące skutków orzeczonej separacji na gruncie przepisów prawa publicznego. Ma to znaczenie dla wykładni art. 77 ust. 1 pkt 4 oraz ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, skoro prawo ubezpieczeń społecznych jest z materialnoprawnego punktu widzenia prawem publicznym. W wyroku z 23 kwietnia 2008 r., II FSK 373/07, LEX nr 485167, Naczelny Sąd Administracyjny przyjął, że do małżonków, wobec których orzeczono separację, należy przyjąć te same zasady opodatkowania darowizn pomiędzy nimi, jakie odnoszą się do małżonków pozostających we wspólnym pożyciu. Argumentem mającym przemawiać za takim stanowiskiem jest przede wszystkim dalsze istnienie małżeństwa pomimo orzeczenia separacji. W wyrokach Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Bydgoszczy z 29 września 2010 r., II SA/Bd 797/10, LEX nr 752179 oraz Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Łodzi z 20 sierpnia 2009 r., II SA/Łd 223/09, LEX nr 553299 (obydwa dotyczyły świadczenia pielęgnacyjnego przysługującego w oparciu o przepisy ustawy z dnia 28 listopada 2008 r. o świadczeniach rodzinnych, tekst jednolity: Dz.U. z 2006 r. Nr 139, poz. 992 ze zm.) przyjęto z kolei, że obowiązek alimentacyjny pomiędzy małżonkami nie ustaje z chwilą orzeczenia separacji, a choroba i niepełnosprawność małżonka pozostającego w separacji powinna być uznana za okoliczność objętą względami słuszności, o których mowa w art. 61⁴ § 3 k.r.o. Także małżonkowie pozostający w separacji są obowiązani do wzajemnej pomocy, przez co należy rozumieć pomoc w sytuacjach wyjątkowych, np. w razie choroby lub niepełnosprawności. Jeżeli przyjmie się, że pomimo orzeczenia separacji na każdym małżonku spoczywa obowiązek niesienia pomocy drugiemu małżonkowi w sytuacji, gdy wymagają tego względy słuszności, to można przyjąć, że na małżonku pozostającym w separacji spoczywa co najmniej moralny obowiązek pochowania zmarłego współmałżonka, co się wiąże z poniesieniem kosztów pogrzebu, które uzasadniają przyznanie małżonkowi pozostającemu w se-

paracji prawa do zasiłku pogrzebowego, zwłaszcza gdy wyłącznie on poniósł koszty pogrzebu i pochówku.

Z przyczyn wyżej przedstawionych Sąd Najwyższy podjął na podstawie art. 390 § 1 k.p.c. uchwałę o treści ujawnionej w sentencji.

=====